

Türkiye ve İran Arasında Bulakbaşı Sınır Sorunu

Atiye EMİROĞLU

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, Türkiye-atiyemiroglu@gmail.com-ORCID No: 0000-0002-0588-0065

ÖZ

Tarihte Türkiye ve İran arasında geniş yelpazede yer alan ilişkiler silsilesi yaşanmıştır. İki ülkenin birbiriyle olan iletişimi, tarihin çok eski derinliklerinden günümüze kadar devam edegelmeye iki ülke arasındaki ilişkilerin renkliliğini artırmıştır. Savaş ve barış anlaşmalarıyla çeşitlilik arz eden ilişkilerdeki süreklilik, gelecek yüzyıllarda da devam etmesi kaçınılmazdır. Her iki ülke arasında iletişimin olumlu ya da olumsuz şekil alması ülkelerin menfaatleriyle ilintilidir. Çalışma, Türkiye ve İran arasında tarihi süreçte yaşanan ilişkiler bağlamında Bulakbaşı, konusu üzerine odaklanmaktadır. Arşiv belgeleri araştırmanın temel kaynaklarını oluşturmuştur ve konuyla ilgili literatür taramasında ilgisi bulunan telif ve tetkik eserler nesnel betimle yöntemiyle referans olarak gösterilmiştir. Araştırmada, Rusya ve İran'ın Bulakbaşı'na verdiği önemin askeri stratejik nedenlerden ileri geldiği anlaşılmıştır. Türkiye ve İran arasındaki tarihi ilişkileri konu edinen birçok çalışma mevcut olmasına rağmen Rusya-Türkiye ve İran arasında stratejik öneme sahip olan Bulakbaşı mevkiî sınır sorunu konusuna, araştırma sürecinde rastlanılmamıştır. Bulakbaşı, bugün Türkiye sınırları arasında yer alan ve Iğdır'ın Karakoyunlu İlçesi'ne bağlı küçük bir köydür. Ayrıca Ağrı Dağı'nı geniş bir perspektiften görüş alanına sahip olan Bulakbaşı, Türklerin sınır bölgelerinde meydana gelen ayaklanmaları kontrol altına alabilmesi noktasında da öneme sahiptir. Bu önemin farkında olan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurucu kadrosu, hem Küçük Ağrı Dağı'nı Türk topraklarına katmış hem de Bulakbaşı sınır sorununu Türkiye'nin lehine çözümlemiştir. Böylelikle doğuda meydana gelebilecek ayaklanmalar, stratejik önemi büyük noktalardan denetim altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bulakbaşı, Türkiye, İran, sınır.

Bulakbaşı Border Problem Between Türkiye and Iran

ABSTRACT

There has been a wide range of relations between Türkiye and Iran in history. The fact that the communication of the two countries with each other continues from the very ancient depths of history to the present day has increased the colorfulness of the relations between the two countries. It is inevitable that the continuity in the relations, which have diversified with war and peace agreements, will continue in the next centuries. The positive or negative form of communication between both countries is related to the interests of the countries. The study focuses on Bulakbaşı in the context of the relations between Turkey and Iran in the historical process. Although there are many studies on the historical relations between Turkey and Iran, the subject of Bulakbaşı was not encountered during the research process. Bulakbaşı is a village that is located between the borders of Turkey today and is connected to the Karakoyunlu District of Iğdır. During the research process, it was understood that Russia and Iran gave importance to Bulakbaşı and that this importance was due to military strategic reasons. In addition, Bulakbaşı, which has a wide view of Mount Ararat, has also been important in terms of controlling the uprisings that occurred in the border regions of the Turks. Being aware of this importance, the founding staff of the State of the Republic of Turkey, both by incorporating the Little Ararat Mountain into Turkish lands and by resolving the Bulakbaşı border problem in favor of Turkey, took the uprisings that may occur in the East under control from strategically important points.

Keyword: Bulakbaşı, Türkiye, İran, border.

Received: 19.10.2023

Accepted: 20.03.2024

Published: 28.03.2024

Cite as: Emiroğlu, A. (2024). Türkiye ve İran arasında Bulakbaşı sınır sorunu. *Anatolia Social Research Journal*, 3(1), 62-69. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10889534>

EXTENDED ABSTRACT

Purpose

The aim of the study is to reveal the historical importance of Bulakbaşı location, which has military importance between Turkey, Iran and Russia.

Design/Methodology/Approach

The Ottoman Empire was about to collapse and the country was wanted to be shared among the imperialist states after World War I, leaving the Turkish people alone with their fate. The people, who had been complaining about the management style of the Ottoman Empire for many years, entered into regional resistance in order to save their lives and property against the occupations. Turkish-Iranian Relations have been the subject of many studies. The series of cultural, geographical, economic, commercial and political historical relations between Turkey and Iran from past to present have aroused curiosity among researchers about the extent to which the communication between the two countries will reach in the future. The staff, who were raised in the education system of the Ottoman State, the founder of the Republic of Turkey, which managed to spread the regional resistance in a planned manner throughout the country, saw that the institutions of the Ottoman State did not comply with the requirements of the age and tried to produce solutions, saw the national struggle as a chance for the construction of a new system. In the first stage, the country will be freed from occupations and the country will become a national state based on the sovereignty of the nation. In this process, the biggest supporter of the national struggle was Russia. Because they wanted to establish a socialist regime against the Tsarist regime that was tried to be established in Russia, and the imperialist states were seen as the biggest enemies. The Turkish liberation movement against the imperialist power enabled Russia to support the national struggle.

The study has a unique value in terms of revealing the historical importance of Bulakbaşı location. The fact that no studies have been done on the subject constitutes a limitation in resources. By scanning the Ottoman and Republican Archives from the official website of the State Archives Directorate, official documents related to the subject were transcribed in modern Turkish and written with descriptive and explanatory narrative methods.

Findings

Bulakbaşı location, which has a historical importance between Turkey, Russia and Iran, had military strategic importance for the three mentioned countries and was among the border problems inherited from the Ottoman Empire. The struggles between Iran and Russia to have a say over Bulakbaşı have taken their place in Ottoman archive documents. However, the Ottoman Empire could not produce radical solutions to the border problem or make Iran accept its borders. There may be many historical reasons for this situation. For example, in the Ottoman Empire, the transportation routes to the Eastern borders were not yet sufficient, or the Ottoman Empire fell into military, economic inadequacy, and political vacuum. Although the Ottoman Empire drew the map determining the border with Iran, Iran did not accept this and sought solutions by contacting the Turkish government in the first years of the Republic. However, it is known that Iran has historically tried to cause chaos on Turkish borders or exacerbate terrorist incidents, and the new government has always viewed Iran with suspicion. The importance of Bulakbaşı for Russia lies in the fact that Russia's borders can be inspected from Bulakbaşı and the concern that Russian borders may be in danger if Iran lands troops here. Its importance for Turkey is that today Mount Ararat can be observed from Bulakbaşı, a small town in Iğdır. The fact that the attacks on Turkish lands at that time were largely carried out from Mount Ararat pushed the government of the period to struggle to control this mountain. All three states wanted to ensure border security by keeping control of this small region. The positive course of Turkish-Russian relations at that time enabled Russia to side with Turkey regarding the Bulakbaşı issue. Atatürk's failure to make concessions on this issue, and even her steps that she could reach Iran's borders if necessary, enabled Iran to withdraw and the Bulakbaşı area to be resolved in Turkey's favor. The progressive

cadre, who made it their main goal to control terrorist attacks and ensure the border security of the Republic of Turkey, even ensured that Mount Ararat was annexed to Tuskish territory. Ensuring that Bulakbaşı remains within the borders of Turkey and Mount Ararat is included in the borders of Turkey in order to protect the eastern borders can be expressed as a military and political success.

Pratical Implications

It is one of the reference studies that researchers can use on Historical Studies and the determination of the borders of the Rrpublic of Turkey.

OriginalityValue

In Turkey-Iran border studies, the importance of Bulakbaşı location in ensuring the security of Turkish border has not been emphasized enough. The study contributed to the literatüre by emphasizing the importance of Bulakbaşı location and its surroundings in the contex of the security of Turkey's eastern borders.

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurucusu başta Mustafa Kemal Atatürk, onun silah arkadaşları ve Türk milleti, *Misak-ı Milli sınırları içerisinde vatan bir bütündür bölünemez*, düsturuyla Anadolu'yu yer yer işgal eden İtilaf Devletlerini ülkeden çıkarmayı başarmıştır. Siyasi arenada, Osmanlı Devletinden miras alınan sorunlardan biri olan İran'la sınırların belirlenmesi konusunda, mücadeleler devam etmiş ve mücadele, Türkiye'nin lehine çözümlenmiştir. Bu mücadeleye konu olan yerlerden biri de Bulakbaşı mevkiidir. Bulakbaşı'nın stratejik konumu, Türkiye ve İran açısından önemini artırmıştır. Rusya, İran'la olan siyasi çatışması dolayısıyla kendi sınır güvenliği için de önemi bulunan Bulakbaşı'nın Türk sınırlarında kalmasını istemiştir. Hem BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) hem de BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşiv) belgeleri resmi yazışmalarında Bulakbaşı sınır sorunu, kurumlar arası yazışmalarda yerini almıştır. Bulakbaşı'nın Türk topraklarına dâhil olması, 1932 yılında Türk-İran sınır hattını belirleyen anlaşmayla gerçekleşmiştir.

Türk-İran ilişkilerini ve sınır meseleleri konularının araştırıldığı birçok çalışma mevcuttur. Siyasi arenada da popüleritesini kaybetmeyen Türk-İran ilişkileri konusu dünya devletlerinin de ilgisini çeken ehemmiyetli bir konudur. Türk-İran ilişkilerini konu alan çalışmalarda, Osmanlı-İran dönemi ilişkileri; Atatürk dönemi kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkiler; Türk-İran sınır sorunları; günümüz Türk-İran ilişkileri konuları araştırılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şu şekildedir: Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri* başlıklı çalışmasında Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türk-İran ilişkilerini geniş bir perspektiften araştırmıştır (Saray, 2006). Ağalarlı ve İftihari Atatürk dönemi Türk-İran ilişkilerini konu edindiği çalışmasında, iki ülke arasında dostane ilişkilerin sürdürüldüğü, İran yönetiminin Türk modernleşme hareketinden etkilendiği ancak İran'ın iç dinamiklerinin buna müsaade etmediğini belirtmiştir (Ağalarlı & İftihari, 2021). Aydın ve Acar, Türk-İran ilişkilerini terör bağlamında inceleyerek terör konusunun iki ülke arasında uzun bir dönem gerginliklere neden olduğu sonucuna ulaşmıştır (Aydın & Acar, 2017, ss. 443-452). Erdal, Atatürk dönemi Türk-İran ilişkilerini Sadabad Paktı bağlamında değerlendirmiş, Paktın imzalanmasıyla Türkiye'nin doğu sınırlarının koruma altına alındığını, aşiretlerden kaynaklı sınırların belirsizliğinin çözümlendiğini belirtmiştir (Erdal, 2012, ss. 77-88). Tamahkar, 1923-1936 dönemleri Türk-İran ilişkilerini incelediği çalışmasında; konuyla ilgili yapılan çalışmaları analiz etmiş, her iki ülkede meydana gelen modernleşme çalışmalarını incelemiş, Türk-İran modernleşmesinde iki ülkenin iç dinamiklerinin farklı oluşunun modernleşmenin Türkiye için başarılı İran içinse başarısızlıkla sonuçlanmasında önemli payı olduğu tezinde bulunmuştur (Tamahkar, 2022, ss. 2-10).

Çalışmada, Türk-İran sınırında yer alan ve iki ülke açısından da stratejik öneme sahip olan Bulakbaşı mevkiî üzerine odaklanılmıştır. Konunun çalışılmamış olması çalışmaya özgün değer katmaktadır.

2. YÖNTEM

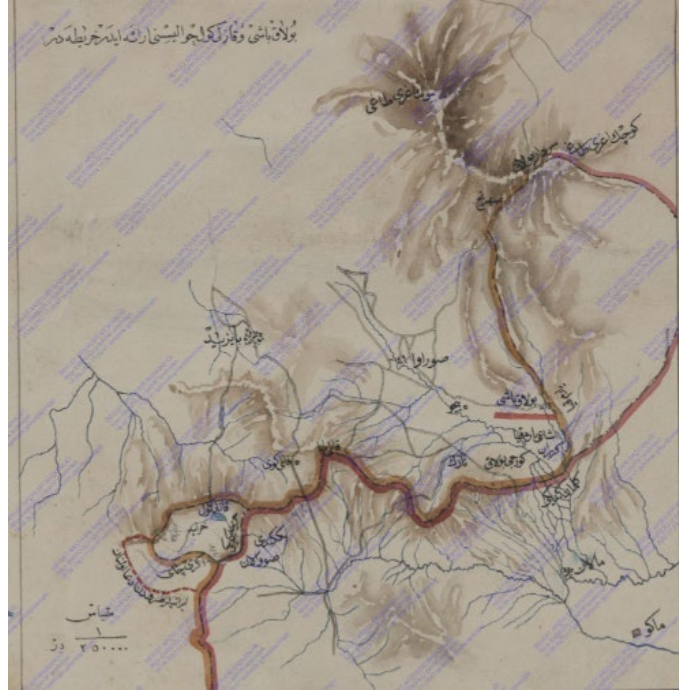
Bulakbaşı mevkiinin tarihi ve stratejik önemini arşiv belgeleri ışığında aydınlatmak çalışmanın amacını oluşturmaktadır. T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi taranarak Bulakbaşı mevki konusunda yapılan resmi yazışmalar, yazar tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek betimsel analiz yöntemiyle metin içerisinde kullanılmıştır. Metinlerin tasnifi yaklaşık iki ay sürmüştür. Ayrıca konuyla ilgili telif ve tetkik eserler, TBMM Tutanakları incelenerek elde edilen bulgular, araştırmada kullanılmıştır. Konunun çalışılmamış olması kaynak bulma noktasında, araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

3. BULGULAR

3.1. 19. Yüzyılın Sonlarından Yirminci Yüzyılın Başlarına Türkiye ve İran Arasında Bulakbaşı Mevkii

Rusya'nın 18. yüzyılın sonlarına doğru Kafkasya'da yürüttüğü yayılmacı politikası hem Osmanlı Devleti hem de İran'ın siyasi politikalarına ters düşmüştür. Bu nedenle 19. yüzyılın başlarında Rus-İran savaşları gerçekleşmiş ve Osmanlı-Rusya arasındaki ilişkiler iyice gerilmiştir. Rusya, Kafkasya'yı kontrol altına almak bölgede yer alan Gürcü ve Ermenileri kendilerine bağlamak istemiştir. İran ve Osmanlı devletleri bölgedeki nüfusunu ve topraklarını korumaya odaklanmıştır. Rusya'nın yayılmacı siyaseti, I. Dünya Savaşı sürecinde de devam etmiş, ancak savaş sonuna doğru Çarlık rejiminin yerine Bolşevik rejiminin kurulmasıyla yeni rejim, bir süreliğine yayılmacı siyasetine ara vermiştir (Türker 2017, ss. 75-91). Nitekim Sovyet Rusya, Kafkaslar üzerindeki denetimini artırmak adına Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan'ı kendi nüfus alanına dâhil etmiştir. Rusya'nın Kafkaslar üzerindeki nüfus mücadelesi, geçmişten günümüze uzanan uzun soluklu tarihi sürece dayanmaktadır (Türker 2020, ss. 225-274).

Bulakbaşı, tarihte İran ve Osmanlı Devleti'nin sınır hattında yer alan Rusya'nın Kafkasya politikası üzerinde bulunan stratejik öneme sahip bir mevkiidir. İran'nın Bulakbaşı mevkiinde hak iddia etmesi Osmanlı Devleti'ne kadar dayanmaktadır. Osmanlı bu konuda tahkikat başlatarak Bulakbaşı mevkiinin Osmanlı Devleti sınırına dâhil olduğunu belirtmiştir (BOA, BEO/3821/286505, H-07.11.1328). Batı Azerbaycan'da yer alan ve Maku Hanlığı'na sınır olan Bulakbaşı, Rusya için de önemini korumuştur. Nitekim Rusya açısından bir tür tampon bölge sayılan mevkiide asker bulundurulması, bölgenin korunması ve sürekli teftiş edilmesi konularında Osmanlı Devleti Bab-ı Âli Dâire-i Hâriciye ile Rusya arasında yazışmalar yapılmıştır (BOA, A.MKT.MHM/737/35, H-12.09.1329). Tarihi süreçte Rusya, İran'ın askeri bir harekât içinde olup olmadığını tahkik etmek adına Osmanlı Devletinden izin alarak Bulakbaşı'na yetkililer göndermiştir (BOA, BEO/3927/294484, H-18-08-1329). Osmanlı Arşiv belgelerinde Bulakbaşı mevkiinin Rusya açısından önemi ve bu yerin Osmanlı ülkesine dâhil olduğunu kanıtlayan bazı fermanların elde edildiği konuyla ilgili Dâhiliye ve Hariciye Nezaretlerinin bilgilendirildiği görülmektedir (BOA, BEO, 3946/295927, H-17.10.1329). Bulakbaşı mevkiinde, İranlıların yaylaklardan faydalanmak adına Osmanlı Devletinden izin istemeleri ve onlara izin verilmesinin Rusya'nın tepkisine neden olacağı hususunda Hariciye Vekâleti ve Daire-i Sadaret arasında resmi yazışmalarla durum değerlendirilmesi yapılmıştır (BOA, BEO/3958/296808, H-13.11.1329). İran'ın Osmanlı sınırlarında hak iddia etmesi, Osmanlı Devleti'nin kurumlarını harekete geçirerek sınır haritası çizmelerine neden olmuştur.

Şekil 1. Osmanlı Devleti Asyası-Doğu; Berlin ve Erzurum Antlaşmaları Gereğince İran'a Bırakılan Yerler

Kaynak: Osmanlı Devleti Asyası-Doğu; Berlin ve Erzurum Antlaşmaları gereğince İran'a bırakılan yerleri gösteren haritada Bulakbaşı Osmanlı sınırlarında gösterilmiştir (BOA, HRT.h/457, H-13.04.1331). (Sağ taraf orta kısımda altı düz bir kırmızı çizgiyle işaretlenen yer Bulakbaşı'dır).

Haritayla sınırların belirtilmesi sonrasında (H.1332-M. 1913) Bulakbaşı, Serdar-ı Bulak arasındaki hududun sınırlarının tespit edilmesi, gerekli alametlerin konulması, harita ve zabıtnamelerin İran Tahdit-i Hudut Komisyonu başkanıyla birlikte imzalanması sağlanmıştır. Tahdit-i Hudut Mukavelenamesine göre Osmanlı Devleti buraya asker yerleştiremeyecek ve karakol kuramayacaktır (BOA, DH.EUM.5.Şb, 80/17, H-07.12.1332). Ancak 1923 yılında İran sefaretinden Hariciye Vekâletine gönderilen belgede, Tahdit-i Hudut Mukavelenamesine muhalif olarak otuz askerin Bulakbaşı mevkiine gönderildiği, karakol tesis etmek üzere olduğu buna engel olunması gerektiği belirtilmiştir (BOA, HR.İM., 19/117, M-14.06.1923). İran, daha da ileri giderek Türk askerlerinin Bulakbaşı mevkiini işgal ettiğini ve ivedilikle bu bölgenin tahliye edilmesini istemiştir (BOA, HR.İM., 20/221, M-08.09.1923). Hariciye Vekâletine gönderilen belgede İran Sefareti müsteşarının delege olarak davet edilmesi ve Bulakbaşı mevkiinin Türkiye sınırlarına dâhil olduğu ve Türk sınırlarına müdahale etmenin mümkün olmadığı belirtilerek uyarılması istenilmiştir (BOA, HR.İM., 21/66, M-19.09.1923). Türkiye'nin bölgeye karakol kurup asker yerleştirmesi, bölgede bulunan aşiretlerin isyanlarını ve İran üzerinden kışkırtılmalarını engellemeye yönelik olduğu söylenebilir. Bu nedenle Hariciye Vekâletine verilen emir kesin ve nettir: Bulakbaşı, Türkiye sınırlarındadır ve İran Bulakbaşı mevkiine müdahale edemez.

Daha sonraki süreçte, İran sefiriyle görüş alışverişinde bulunulmuş ve İran'ın gazetelerde Bulakbaşı'yla ilgili iddialarının asılsız iddialar olduğu belirtilmiş ve sefir konuyla ilgili uyarılmıştır (BOA, HR.İM. 21/82, M-22.09.1923). İran sefaretinden gelen telgrafta Türkiye'nin Bulakbaşı üzerindeki hukuki hakkının bulunduğuna yönelik hükümetler arasında zuhur eden tartışmada Rusya'nın Türkiye'nin yanında yer alarak taraf olduğu bu taraf tutmanın Rusya'nın kendi çıkarları için olduğu iddiasında bulunulmuştur. Şahın gazetelerde konuyla ilgili yer alan haberlerin kaldırılmayacağı bildirilmiştir. Sefaret Türkiye'nin Bulakbaşı üzerindeki hukuki hiçbir hakkına riayet etmemiştir. İran sefaretinin iddiasına göre; Türkiye, 1912 tarihli İngiltere ve Rusya sefaretlerine gönderdiği müzakerede herhangi bir sınırı tasdik etmemiştir. Sefaret, Türklerin Bulakbaşı mevkiindeki haklarını tanımadıklarını belirtmiştir (BOA, HR.İM., 21/107, M-25.09.1923). İran, bu şekilde iddialarda bulunarak Bulakbaşı mevkiinin Osmanlı arşiv belgeleri üzerinde tescillenen aidiyetini inkâr yoluyla kendi sınırlarına dâhil etme çabasına girmiştir. Ancak Birinci Dünya

Savaşı ve ardından Milli Mücadeleyle ülkeyi işgalci güçlerden korumayı başaran ilerici kadro, asla geri adım atmamış Bulakbaşı konusunda taviz vermemiştir. Nitekim tarihi süreçte yaşanan olaylar da tıpkı Rusya'da Çarlığın yıkılıp yerine Bolşevik rejimin kurulmasıyla Milli Mücadeleyle destek verdikleri gibi İran'da kurulan yeni rejim de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'yle olumlu ilişkiler geliştirebilmenin yollarını aramıştır.

İran, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1925 yılında yönetime el koyan Rıza Pehlevi döneminde Rusya ve İngiltere'ye rağmen bağımsız devlet olma mücadelesi içine girmiştir. Rusya'nın Bolşevik rejimine karşılık Rıza Pehlevi'nin bölgede güçlenmesine izin veren İngiltere, bu izinde kendi menfaatleri çerçevesi kadarıyla samimi olmuştur. Bu bağlamda İran'ın emperyalist güçlere karşı bağımsızlık mücadelesi verdiği dönem, Türkiye'nin emperyalist güçlere karşı verdiği mücadeleyle aynı dönemlere rast gelmektedir. Bu nedenle Rıza Pehlevi döneminde Türk-İran ilişkilerinde olumlu gelişmeler yaşanmış ve dostluk anlaşmaları imzalanmıştır. Avrupa'da baş gösteren faşist rejimler ve İkinci Dünya Savaşı'nın ayak sesleri bu yakınlaşmayı güçlendiren gelişmeler arasında olmuştur. 1926 yılında imzalanan Türkiye-İran Dostluk Anlaşması iki ülkenin menfaatleri doğrultusunda tarihsel sürecin getirdiği olumlu gelişmeler yaratmıştır (Atuk, 2017, ss. 219-247). Tarihsel süreçte Türkiye'nin Rusya'da kurulan yeni rejimle yapmış olduğu dostluk ve barış anlaşmalarının İran'ın Türkiye'ye yaklaşımını olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Çünkü İran Türkiye'nin aracılığıyla Rusya ile arasındaki ilişkileri iyileştirmeye çalışmıştır. Ancak Türkiye'nin uzun yıllar yaşadığı terör sorunu, doğu sınırlarında meydana gelen ayaklanmalar sonucu İran sınırlarına kaçılması ve İran tarafından ayaklanmaların destek bulması, sınırlarla ilgili sorunlarda kesin olumlu sonuçların oluşmasını engellemiştir (Çetinsaya 2000, ss. 769-796).

İran, Bulakbaşı mevkiinin akıbetinin belirlenmesi noktasında Ankara'ya gözlemci göndermiştir. Karugu Han isimli gözlemci, Demirtaş Han'a 1927 yılında yazdığı mektupta, Ankara'ya hiç gitmek istemediğini ancak emir aldığı için görevini yerine getirme zorunluluğu bulunduğunu ifade etmiştir. Gözlemci daha önce Paris'te Türkiye ve Rusya sefaretleriyle görüşüğünü ancak bu görüşmeden bir şey elde etmediğini, yirmi günden beri Ankara'da bulunduğunu ve bulunduğu zamanın seçimlere denk gelmesi nedeniyle siyasilerin meşgul olduğunu ve kendisiyle ilgilenmediklerini belirtmiştir. Bu süre zarfında İsmet Paşa ve Mustafa Kemal'e kısa görüşmeler yapan Karugu Han, yüksek bir sonuç elde edemediğinden yakınmıştır. Karugu Han, sınırların korunması konusunda Kürtlerin isteklerinin önüne geçilmesi gerektiğini belirterek, bu konu hakkında şahın görüşünün ne olduğunu bilmediğini ve konu hakkında görüş bildirmek adına kendisine fikir beyan edilmesini istemiştir. Karugu Han'a göre önemli sorunların başında sınır konusu, gelmektedir. Sınır konusunun hızlı çözülmesinin İran'ın faydasına olacağı görüşünü taşıyan gözlemciye göre, Ruslar Bulakbaşı mevkiini Türklerin Misak-ı Milli sınırlarına dâhil etmiştir. Ancak Bulakbaşı'nın Türkiye'ye bırakılmaması noktasında hangi adımların atılacağı gözlemcinin önemle üzerinde durduğu konu olmuştur. Bulakbaşı yerine başka bir yerin Türkiye'ye teklif edilmesini öneren gözlemciye göre, böylelikle Türkler zarar etmeyecek ve haysiyetleri kırılmayacaktır. Karugu Han şöyle devam etmiştir: *Hülasa ettiğim bazı havadislerle nazaren şunları da arz ediyorum: Bulakbaşı mevki daha ziyade Rusya için lazımdır. Eğer öyle olacak olursa hudud meîn (ağlanacak ve inleyecek yer) olur. Zira Rusya Azerbaycan'ı kendi mülkü biliyor* (BCA, 30-1-0-0, 10/59/7, 06.11.1927). Karugu Han, Bulakbaşı'nın Türkiye'den ayırmanın zor olduğunu ve eğer Türkler bu mevki ellerinde tutmak isterlerse İran toprağına musallat olabileceklerini bu nedenle Bulakbaşı yerine başka bir yerin verilmesini önermiştir. Ayrıca Karugu Han'a göre önce Rusya'nın elinde olan sonra Türkiye'nin eline geçen araziler vardır ve bu arazilerin akıbeti konusunda da Türkiye ile protokol yapılması gerekmektedir (BCA, 30-1-0-0, 10/59/7, 06.11.1927).

1927 yılında sınır sorunlarının çözülmesi amacıyla İran Temsilcisi Ali Furuqi Han'la görüşmek üzere dönemin Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey ve Tahran Elçisi Memduh Şevket Bey görevlendirilmiştir. Ancak görüşmelerde, kesin ve kalıcı çözümler geliştirilememiştir (Özdemir, 2020, ss. 163-188). 9 Nisan 1929 yılında sınır sorunu çözümü noktasında önemli bir adım atılarak Bulakbaşı, Sartex ve Siro sınırının tam olarak nereden geçtiğini belirlemek amacıyla bir komisyon kurulmuştur. Ancak Ağrı ayaklanmalarıyla İran'la ilişkiler yeniden gerilmiş ve hatta kopma noktasına gelmiştir. Küçük Ağrı Dağı'nın Türkiye sınırlarına dahil edilmesi ve karşılığında Kotur'un İran'a verilmesi, bölgede çıkabilecek ayaklanmalardan sonra ayaklanma çıkaranların Küçük Ağrı Dağı'na sığınmasını önlemeye yönelik olmuştur. Türkiye ve İran

arasında Osmanlı Devletinden itibaren süren sınır anlaşmazlığının giderilmesini sağlayan anlaşma Türk-İran sınır anlaşması 23 Ocak 1932 yılında imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Ağrı Dağı'nın tamamı Türkiye'ye ve Türkiye'nin Van civarındaki Kotur mevki de İran'a bırakılmıştır (Kara, 2020, ss. 12-140). Ardından Türkiye İran Dostluk Anlaşması ve Türkiye-İran Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İş birliği Antlaşması aynı yıl imzalanmıştır (Akgül, 2005, ss. 1-42). 1925 yılında başlayan ve 1937'de farklı ülkelerin de içinde yer aldığı Sadabat Paketi'nin imzalandığı ve sınır sorunlarının çözülmemeye çalışıldığı yıllar, iki ülke arasındaki ilişkiler silsilesinin olumlu sonuçlandığı yıllar olmuştur.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihi süreçte Rusya-İran ve Osmanlı (daha sonra kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti) Devletlerinin sınır mücadeleleri, nüfus alanlarını korumak ya da genişletmek istemeleri bu üç sınır devletini karşı karşıya getirmiştir. Bazen Türk-İran ya da Türk-Rus birliktelikleri söz konusu olmuş, devletlerin menfaatine dayanan bu birliktelikler uzun sürmemiştir. I. Dünya Savaşı'nın sonuçları arasında İmparatorlukların yıkılması yanı sıra siyasi arenada köklü rejim değişiklikleri yaşanmıştır. Rusya, İran ve Osmanlı Devletlerinde yaşanan rejim değişiklikleri sonucu bir önceki rejimlerin sorunlarının yeni rejimlere intikal etmesine neden olmuştur. Sorunlardan biri sınır konusudur. Nitekim Osmanlı döneminde, İran'la yaşanan sınır sorunlarının çözümünde Osmanlı Devleti fermanlar yazmış, devlet erkânını görevlendirmiş ve haritalar çizdirmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sınır güvenliğini sağlayamayışı İran'ın haksız yere hak iddia etmesine neden olmuştur.

Tarihsel süreçte Bulakbaşı mevki Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti Devletine intikal eden sınır sorunlarından biridir. Rusya-İran ve Osmanlı üçgeninde Bulakbaşı konusuyla ilgili resmi yazışmalar arşiv belgelerinde yerini almıştır. Osmanlı Devleti sınır sorununu çözümlemek adına haritalar çizdirmiştir. Ancak İran bunu görmezden gelerek hak iddia etmeye devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra dahi hak iddia ederek Türkiye'ye gözlemciler göndermiş, Türk hükümetiyle yazışmalarda bulunmuştur. Rusya'nın bölgedeki politikaları nedeniyle Bulakbaşı'nın Türkiye'de kalmasını istediği İran tarafından iddia edilmiştir. Rusya ve İran'ın Bulakbaşı mevkiindeki mücadelesi iki ülkenin herhangi bir askerî harekâta karşılık bu bölgenin kontrolünü ellerinde bulundurma çabasına dayanmıştır. Bu nedenle Rusya Bulakbaşı'nın Türkiye'de kalmasını isterken İran tam tersi istekte bulunmuştur. Bulakbaşı'nın stratejik önemi Türkiye açısından da önemli olmuştur. Nitekim sınırlarında baş gösteren ayaklanmalara karşılık Türkiye hem Ağrı Dağı'nın tamamını hem de Ağrı Dağı'nı denetlemeyi sağlayabilecek görüş alanına sahip Bulakbaşı mevkiini elinde tutması gerekmiştir. Kurtuluş Savaşı sürerken ve bitiminde Doğu sınırlarında meydana gelen ayaklanmalar, İran'la ilişkilerin gözden geçirilmesi ve sınırların kesin ve net çizgilerle ayrılmasını gerekli kılmıştır. Ancak dünyada baş gösteren Faşizm ve II. Dünya Savaşı'nın sinyalleri, Türkiye ve İran'ı bir araya gelmeye mecbur kılmıştır. Ayrıca İran'da kurulan yeni rejim taraftarlarının Türkiye ile iyi ilişkiler sürdürme çabaları, Türk modernleşme hareketini örnek olarak almaları, iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. Bir yandan dostluk ve saldırmazlık anlaşmaları imzalanırken diğer yandan Türk-İran sınırıyla ilgili sorunlar, 1932 yılında imzalanan sınır anlaşmasıyla çözüme kavuşturulmuştur. Bu süreçte dönemin Türk hükümeti, sınırların güvenliği konusunda asla taviz vermemiştir. Nitekim Türk hükümeti, Türkiye'yi tehdit edebilecek stratejik noktaları, Türkiye sınırlarına dâhil etmiştir. Bulakbaşı da bu mevkilere biridir.

KAYNAKÇA

a) Arşiv Belgeleri

BOA, BEO/3821/286505, H-07.11.1328.

BOA, A.MKT.MHM/737/35, H-12.09.1329.

BOA, BEO/3927/294484, H-18-08-1329.

BOA, BEO, 3946/295927, H-17.10.1329.

BOA, BEO/3958/296808, H-13.11.1329.

BOA, HRT.h/457, H-13.04.1331.

BOA, DH.EUM.5.Şb, 80/17, H-07.12.1332.

BOA, HR.İM., 19/117, M-14.06.1923.

BOA, HR.İM., 20/221, M-08.09.1923.

BOA, HR.İM., 21/66, M-19.09.1923.

BOA, HR.İM. 21/82, M-22.09.1923.

BOA, HR.İM., 21/107, M-25.09.1923.

BCA, 30-1-0-0, 10/59/7, 06.11.1927.

b) Telif ve Tetkik Eserler

Ağalarlı, M., & İftihari, A. (2021). *Mustafa Kemal Atatürk döneminde Türkiye ile İran arasında ekonomik ve kültürel ilişkiler, Atatürk devri Türk dış politikası 1920-1938*, Editör: Cemil Eraslan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, DOI: 10.26650/B/AA09.2021.009.08.

Akgül, H. (2005). “Rıza Han’ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye ziyareti”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 7: 1-42.

Atuk, V. (2017). “İran Şahı Rıza Pehlevi’nin Türkiye ziyareti”. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 17(35): 219-247.

Aydın, N., & Acar, F. (2017). “Türk-İran ilişkileri (Humeyni-Rafsanjani Dönemleri)”, *İSAM*, 13(95): 443-452.

Çetinsaya, G. (2000). “Millî mücadele ’den Cumhuriyet’e Türk-İran ilişkileri (1919-1925)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16(48): 769-796.

Erdal, İ. (2012). “Atatürk dönemi (1923-1938) Türk-İran ilişkileri ve Sadabat Paktı”, *Karadeniz Araştırmaları*, 34(34): 77-88.

Kara, P. (2020). *Türkiye İran ilişkileri (1923-1960)*. (YÖK Tez Merkezi, Doktora). Selçuk Üniversitesi.

Özdemir, S. (2020). “Türkiye-İran sınır meseleleri: 1913-1939”. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 18(28): 163-188.

Saray, M. (2006). *Türk-İran ilişkileri*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Tamahkar, A. (2022). “Moderinite çerçevesinde Türk-İran ilişkileri (1923-1936)”, *Uluslararası AFRO-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 7(14): 2-10.

Türker, Ö. (2017). “1804-1813 Rus-İran savaşı ’nın başlıca nedenleri üzerine”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 75-91.

Türker, Ö. (2020). *Güney Kafkasya’da Rusya-İran nüfuz mücadelesi (179-1813)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 225-274.